

میخائیل پاپوف

درسگفتارهایی
دربارهٔ فلسفهٔ تاریخ

ترجمهٔ سیاوش فراهانی

پوپوف، مای واسیلیویچ، ۱۹۲۱-۱۹۹۵ م.	
Popov, M. V. (Nark Vasil'evich)	
درسگفتارهایی در باره فلسفه تاریخ / میخائیل پاپوف: ترجمه سیاوش فراهانی -	
تهران: نشر ثالث: ۱۳۹۵.	
۲۸۱ ص.	
ISBN 978-600-405-089-0	شابک ۹۸۷-۶۰۰-۴۰۵-۰۸۹-۰
ПЕКЦИИ ПО ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ عنوان اصلی:	
History - Philosophy تاریخ - فلسفه	
۹۰۱	D۱۶/۸/پ ۹۵۴

دفتر مرکزی: خیابان کریمخان زند / بین ایرانشهر و ماهشهر / پ ۱۵۰ / طبقه چهارم / تلفن: ۸۸۳۰۲۴۳۷
فروشگاه: خیابان کریمخان زند / بین ایرانشهر و ماهشهر / پ ۱۴۸ / تلفن: ۷-۸۸۳۲۵۳۷۶

М. В. Попов
Лекции по философии истории
СПб: Изд-во Политехн. Ун-та, 2010
MikhAil Vasilyevich Popov
Lectures on the Philosophy of History

■ درسگفتارهایی در باره فلسفه تاریخ

● میخائیل پاپوف ● ترجمه سیاوش فراهانی ● ناشر: نشر ثالث

● مجموعه فلسفه و علوم اجتماعی

● چاپ اول: ۱۳۹۵ / ۱۱۰۰ نسخه

● لیتوگرافی: ثالث ● چاپ: سازمان چاپ احمدی ● صحافی: مینو

● کلیه حقوق محفوظ و متعلق به نشر ثالث است

ISBN 978-600-405-089-0

● شابک ۹۷۸-۶۰۰-۴۰۵-۰۸۹-۰

● سایت اینترنتی: www.salepublication.com ● پست الکترونیک: Info@salepublication.com

● قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان

فهرست

یادداشت مترجم	۷
یادداشت مؤلف بر ترجمه فارسی	۱۱
پیشگفتار	۱۳
۱. موضوع و روش فلسفه تاریخ	۱۷
۲. هستی تاریخی	۵۱
۳. شدن تاریخی	۸۱
۴. هستی پیش رو و چیز متغیر در تاریخ	۱۲۱
۵. تغییر تاریخی	۱۵۱
۶. تضادآمیز بودن حرکت تاریخ	۱۷۹
۷. متناهی و نامتناهی در تاریخ	۲۰۱
۸. ذات تاریخ	۲۲۱
۹. واقعیت تاریخی	۲۳۷
۱۰. مفاهیم تاریخی	۲۵۵
واژه‌نامه	۲۷۳

یادداشت مترجم

کتابی که در دست دارید از زبان روسی به زبان فارسی ترجمه شده است. متن روسی کتاب حاضر در سال ۲۰۱۰ در سنت پترزبورگ به چاپ رسیده و دربردارندهٔ درسگفتارهایی است که پروفسور پاپوف، استاد گروه فلسفهٔ اجتماعی و فلسفهٔ تاریخ دانشگاه دولتی سنت پترزبورگ^۱، در کلاس درس فلسفهٔ تاریخ برای دانشجویان دانشکدهٔ تاریخ ادا کرده‌اند. این نخستین کتابی است که از پروفسور پاپوف به زبان فارسی ترجمه شده، بنابراین جا دارد ابتدا به معرفی اجمالی ایشان بپردازیم و سپس در بارهٔ موضوع کتاب و اهمیت آن سخن بگوییم.

میخائیل واسیلیویچ پاپوف^۲ در سال ۱۹۴۵ به دنیا آمده‌اند و از سال ۱۹۴۶ در سنت پترزبورگ زندگی می‌کنند. ایشان تحصیلات دانشگاهی خود را در دانشگاه دولتی لنینگراد (سنت پترزبورگ کنونی) انجام داده‌اند و در سال ۱۹۷۱ موفق به اخذ مدرک کاندیدایی علوم (معادل مدرک دکتری در نظام آموزشی غرب) در رشتهٔ اقتصاد و در سال ۱۹۸۷ موفق به اخذ مدرک دکتری (تقریباً معادل مدرک فوق دکتری در نظام آموزشی غرب) در رشتهٔ فلسفه شده‌اند.

میخائیل پاپوف از سال ۱۹۷۱ در گروه‌های مختلف دانشگاه دولتی سنت پترزبورگ — از جمله گروه اقتصاد سیاسی، گروه اداره و برنامه‌ریزی روندهای اجتماعی-اقتصادی، گروه

۱. دانشگاه دولتی سنت پترزبورگ (Санкт-Петербургский государственный университет)

۲. یکی از برجسته‌ترین و بزرگ‌ترین دانشگاه‌ها و مراکز علمی و فرهنگی روسیه است. (СПбГУ)

2. Михаил Васильевич Попов / Mikhail Vasilyevich Popov

اقتصاد و حقوق، گروه فلسفه و فرهنگ پژوهی، گروه فلسفه اجتماعی و فلسفه تاریخ — مشغول تدریس بوده‌اند. ایشان علاوه بر این که استاد دانشگاه هستند، ریاست «بنیاد آکادمی کارگری»^۱ و سردبیری روزنامه اجتماعی-سیاسی *نارودنایا پراودا*^۲ را نیز به عهده دارند و عضو پیوسته «فرهنگستان علوم و هنرهای پتروفسکایا»^۳ هم محسوب می‌شوند.

پروفسور پاپوف نیز مانند اکثر فیلسوفان روس علاقه خاصی به فلسفه تاریخ دارند. توجه ایشان عمدتاً معطوف به درک و تفسیر ماتریالیستی دیالکتیک هگل و به کار بستن آن برای بررسی و تجزیه و تحلیل سیر تکامل جامعه معاصر است.

میخائیل پاپوف تاکنون بیش از پانزده کتاب تألیف کرده‌اند که بیش‌تر آن‌ها به طور مشترک با نویسنده یا نویسندگان دیگر نوشته شده است. از میان آثاری که ایشان با همکاری نویسندگان دیگر نوشته‌اند می‌توان به کتاب‌های زیر اشاره کرد:

Совм. с Моисеенко Н. А. Теория воспроизводства и управление социалистической экономикой. — М.: Мысль, 1976.

[به همراه ن. آ. موئسینکو، نظریه بازتولید و اداره اقتصاد سوسیالیستی، مسکو: میسل،

[۱۹۷۶].

Совм. с Долговым В. Г. и Ельмеевым В. Я. Уроки и перспективы социализма в России. СПб. Изд-во С.-Петербургского ун-та. 1997.

[به همراه و. گ. دالگوف و و. ی. یلمیف، درس‌ها و چشم‌اندازهای سوسیالیسم در روسیه،

سنت‌پترزبورگ: انتشارات دانشگاه سنت‌پترزبورگ، ۱۹۹۷].

Совм. с Казенновым А. С. Советы как форма власти. СПб. Изд-во Политехн. ун-та. 2013.

[به همراه آ. س. کازونوف، شوراه‌ها به مثابه شکل حکومت، سنت‌پترزبورگ: انتشارات

دانشگاه پلی‌تکنیک، ۲۰۱۳].

از میان آثاری که ایشان به تنهایی تألیف کرده‌اند، علاوه بر کتاب حاضر، می‌توان به کتاب‌های زیر اشاره کرد:

Планомерное разрешение противоречий развития социализма как первой фазы коммунизма. — СПб.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986.

[حل با برنامه تضادهای تکامل سوسیالیسم به عنوان فاز اول کمونیسم، سنت‌پترزبورگ:

انتشارات دانشگاه لنینگراد، ۱۹۸۶].

1. Фонд Рабочей Академии

2. «Народная правда» / «Narodnaya Pravda»

3. Петровская академия наук и искусств

Социальная диалектика. СПб. Изд-во Политехн. ун-та. 2014.

[دیالکتیک اجتماعی، سنت پترزبورگ: انتشارات دانشگاه پلی تکنیک، ۲۰۱۴.]

حال که به طور اجمالی با میخائیل پاپوف و آثارش آشنا شدیم، جا دارد که کمی هم در باره موضوع و اهمیت کتاب حاضر سخن بگوییم.

موضوع کتاب حاضر، همان طور که از عنوان کتاب برمی آید، عبارت است از فلسفه تاریخ. پروفیسور پاپوف در تعریف فلسفه می گویند: فلسفه علمی است که به قوانین کلی اندیشه و جامعه و طبیعت می پردازد. همچنین ایشان معتقدند که تاریخ به بررسی گذشته به عنوان گذشته نمی پردازد بلکه موضوع تاریخ عبارت است از زمان معاصر به عنوان نتیجه و حاصل سیر تکامل پیشین بشریت. روی هم رفته، به عقیده ایشان، فلسفه تاریخ یعنی فلسفه در اطلاق به تاریخ، به عبارت دیگر فلسفه تاریخ یعنی به کار بردن فلسفه برای درک تاریخ.

با توجه به این که آشنایی با تاریخ و درک آن برای تمام افراد جامعه لازم است و نباید به عنوان حرفه و تخصص گروه کوچکی از متخصصان تلقی شود و همچنین با در نظر گرفتن این مسئله که کتاب حاضر با زبانی ساده و روشن نوشته شده است می توان گفت که دامنه مخاطبان این کتاب چنان وسعتی دارد که تقریباً تمام فارسی زبانان باسواد را دربرمی گیرد و همه آنان می توانند این کتاب را بخوانند و بسته به میزان معلومات و اطلاعات خود از مطالب آن بهره مند شوند.

در پایان لازم است که به دو نکته در مورد ترجمه کتاب اشاره کنم: نخست این که در اصل روسی کتاب فقط یک پانویس وجود دارد (که در این ترجمه با علامت ستاره مشخص شده است) و سایر پانویس هایی که در ترجمه مشاهده می کنید (و با عدد مشخص شده اند) از مترجم است. پانویس های مترجم شامل صورت اصلی اسامی خاص و عنوان کتاب ها و اصطلاحات فلسفی و همچنین برخی توضیحات ضروری می شوند. در مورد اسامی خاص روسی ابتدا صورت روسی را آورده ام و بعد، به منظور تسهیل کار خوانندگان، صورت انگلیسی را ذکر کرده ام و در مورد اسامی غیر روسی (انگلیسی، آلمانی، فرانسوی، و غیره) از ذکر صورت روسی پرهیز کرده ام. در مورد عنوان کتاب های روسی ابتدا صورت روسی را آورده ام و بعد صورت انگلیسی را و در مورد عنوان کتاب های آلمانی ابتدا صورت آلمانی را ذکر کرده ام و بعد صورت روسی و انگلیسی آن ها را. در مورد اصطلاحات فلسفه هگل لازم دیدم ابتدا صورت آلمانی و بعد صورت روسی و سپس صورت انگلیسی آن ها را ذکر کنم؛ این اصطلاحات را در پایان کتاب نیز در قالب واژه نامه ای چهارزبانه (آلمانی، روسی،

انگلیسی، فارسی) ارائه کرده‌ام. در باره توضیحات هم باید بگویم هر کجا که احساس کرده‌ام مطلبی برای خواننده ایرانی ناآشناست و نیاز به توضیح دارد با رجوع به منابع معتبر روسی و غیرروسی توضیحات لازم را به اختصار در پانویس آورده‌ام تا خوانندگان از رجوع به منابع و مراجع متعدد، که عمدتاً هم به زبان روسی‌اند، تا اندازه‌ای بی‌نیاز شوند.

نکته دیگری که باید در مورد ترجمه این کتاب خاطرنشان کنم این است که از آن جا که کتاب حاضر در واقع درسگفتارهایی است که استاد در کلاس درس ارائه کرده‌اند - خوانندگان ضمن مطالعه کتاب بایستی این نکته را همواره به یاد داشته باشند - و این مسئله در نشر روسی کتاب هم احساس می‌شود، لازم بود ترجمه کتاب نیز به نحوی صورت گیرد که این مسئله را منعکس کند. لذا نویسنده این سطور علاوه بر خواندن سایر آثار پروفیسور پاپوف، برخی از فیلم‌های درسگفتارها و سخنرانی‌های ایشان را نیز مشاهده کرد تا با شخصیت و سبک سخنرانی ایشان نیز آشنا شود و بتواند ترجمه‌ای ارائه کند که اولاً خواننده ضمن خواندن آن احساس کند که به سخنان استاد در کلاس درس گوش می‌دهد و ثانیاً تا حدی منعکس‌کننده شخصیت و سبک سخنرانی پروفیسور پاپوف باشد.

سیاوش فراهانی

تهران، شهریور ۱۳۹۵

یادداشت مؤلف بر ترجمه فارسی

ترجمه فارسی کتاب در گفتارهایی در باره فلسفه تاریخ که به لطف شور و از خودگذشتگی مترجم آن، سیاوش فراهانی، انجام شده است بی شک با استقبال گرم خوانندگان مواجه خواهد شد و آنان را در مبارزه دشوارشان در راه آینده بهتر تمامی ملت‌ها تجهیز خواهد کرد.

میخائیل پاپوف

۱ ژوئن ۲۰۱۵

پیشگفتار

باید به طور دقیقی میان نظام فلسفی هگل^۱ و دیالکتیکی که هگل به نحوی نظام‌مند در کتاب علم منطق^۲ تدوین و ارائه کرده است تمایز قایل شویم. نظام هگل یک چیز است و دیالکتیک هگل چیزی دیگر. نظام هگل، یعنی ایدئالیسم عینی، چیزی خاص است که در سیر تکامل فلسفه پس از هگل رد شده است، اما دیالکتیک هگل شکل اصلی دیالکتیک به طور کلی است و سرشتی کلی دارد. با این حال هنوز خیلی مانده است تا همگان آن را بیاموزند و درک کنند.

درست است که دیالکتیک هگل در اتحاد شوروی^۳ رسماً مقام والایی داشت — علم منطق را بیش‌تر از هر کشور دیگر در جهان حتا بیش‌تر از زادگاه هگل (آلمان) در اتحاد شوروی چاپ می‌کردند و آن را یکی از منابع مارکسیسم، که ایدئولوژی رسمی کشور بود، می‌دانستند — اما به هر حال معمولاً دیالکتیک را از هگل یاد نمی‌گرفتند یعنی اصلاً آن را یاد نمی‌گرفتند و اگر هم اقدام به یادگیری دیالکتیک می‌کردند چیزی که یاد می‌گرفتند دیالکتیک نبود.

در روسیه پس از شوروی وضع مطالعه دیالکتیک بدتر از قبل شده است. فلسفه به

1. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770—1831)

2. *Wissenschaft der Logik* / «Наука логики» / *Science of Logic*

۳. «شوروی» صفت «شورا» است. بهتر بود به جای آن از واژه «شورایی» استفاده می‌کردند زیرا بسیاری از افراد متوجه معنی دقیق «شوروی» نمی‌شوند.

طور فزاینده‌ای به بررسی نظریه‌های فلسفی ناچیز و جزئی، به فلسفه‌بافی یعنی بحث‌هایی که ادای فلسفه را درمی‌آورند محدود می‌شود. و علت این امر فقط این نیست که بسیاری از فیلسوفان می‌ترسند دماغشان را در دیگ جوشان زندگی فروبرند و ترجیح می‌دهند کاری با مسائل اجتماعی بزرگ نداشته باشند، بلکه دلیل مهم‌ترش این است که روش نوین حل مسائل جدی یعنی روش دیالکتیکی را فراموش کرده‌اند. و آن کسانی که به قله‌های دیالکتیک هگلی صعود نکرده‌اند مجبورند در جلگه‌های باتلاقی پیش از هگل و پس از هگل پرسه بزنند.

خُب چه باید کرد؟ به جای مبارزه در راه پاکیزگی، باید جارو به دست گرفت و شروع به جارو زدن کرد؛ به جای این که مثل گربه‌ای که دور ظرف آش داغ می‌چرخد دور علم منطق هگل بچرخیم، باید شجاعانه اقدام به یادگیری و مطالعه دقیق و تفسیر ماتریالیستی دیالکتیک هگل کنیم. نه مارکس^۱ و نه انگلس^۲ و نه لینن^۳ هیچ یک شرحی نظام‌مند از دیالکتیک ارائه نکرده‌اند و علم منطقی هگل کماکان کوتاه‌ترین راه^۴ به دیالکتیک است، البته اگر دیالکتیک را به عنوان دیالکتیک اندیشه یا منطق در نظر بگیریم. علم منطق یکی از آن آثار نوبغ‌آمیزی است که یک بار برای همیشه نوشته شده‌اند. همان‌طور که ارسطو^۵ یک بار برای همیشه نظام منطق صوری را ارائه کرده، هگل هم یک بار برای همیشه نظام منطق دیالکتیکی را در اختیار بشر گذاشته است. اما به کارگیری آن برای تدوین دیالکتیک علوم انضمامی، فقط از عهده کسانی برمی‌آید که منطق دیالکتیکی بما هو منطق دیالکتیکی را فراگرفته باشند.

مطالعه و یادگیری علم منطق دشوار است. ولی مگر منطق صوری و ریاضیات را، که مبتنی بر آن است، به راحتی می‌توان آموخت؟ با این حال بشر به خاطر ثمراتی که این کار به همراه دارد، دشواری آموختن منطق صوری را بر خود هموار کرده است. بشر باید دشواری آموختن منطق دیالکتیکی را نیز بر خود هموار کند به خاطر آن ثمراتی که آموختن دیالکتیک تاکنون در پی داشته، دارد و می‌تواند داشته باشد. زیرا دیالکتیک امکان

1. Karl Marx: (1813–1883)

2. Friedrich Engels (1820–1895)

3. Владимир Ильич Ленин / Vladimir Ilyich Lenin (1870–1924)

4. компендиум / compendium

5. Aristotle

می‌دهد امر کلی^۱ را نه همچون امر انتزاعی^۲ صرف بلکه به عنوان چنان امر انتزاعی‌ای درک کرد که حاوی تمام غنای امر انضمامی^۳ است.

بله، این سخت است. اما، همان‌طور که می‌دانیم، در علم راه هموار و سراسازی وجود ندارد و فقط کسی می‌تواند به قله‌های تابناک آن برسد که بدون هراس از خستگی از کوره‌راه‌های سنگلاخی آن بالا رود.

از و. ا. گالکو^۴، و. د. آستاخوف^۵، ا. ی. اوزرووا^۶، ا. م. گراسیموف^۷، س. م. شولژنکو^۸ و اعضای گروه فلسفه اجتماعی و فلسفه تاریخ دانشگاه دولتی سنت پترزبورگ به خاطر کمکی که در تهیه کتاب حاضر کرده‌اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

1. das Allgemeine / всеобщее / the universal

2. das Abstrakte / абстрактное / the abstract

3. das Konkrete / конкретное / the concrete

4. В. И. Галко / V. I. Galko

5. В. Д. Астахов / V. D. Astakhov

6. О. Ю. Озерова / O. Y. Ozerova

7. И. М. Грасимов / I. M. Grasimov

8. С. М. Шульженко / S. M. Shulzhenko